

УДК [332.122 : 911.375] : 303.6

М. І. Пітюлич, д.е.н., професор,
Інститут регіональних досліджень НАН України,
М. М. Дуран
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

**СОЦІОЛОГІЧНІ ОБСТЕЖЕННЯ МІСТ:
АКТУАЛЬНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

М. І. Pityulych,
Institute of Regional Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
М. М. Duran
State Institute of Higher Education «Uzhgorod National University»

**SOCIOLOGICAL INSPECTION OF CITIES: ACTUALITY OF IMPLEMENTATION,
PROBLEMS OF REALIZATION**

У статті розкривається важливість і необхідність соціологічних обстежень соціально-економічного розвитку міст. Акцентовується увага на їх актуальності та проблемах реалізації в сучасних умовах ведення господарства.

Ключові слова: місто, соціологічне обстеження, прогностична, планова і стратегічна документація.

The importance and necessity of sociological inspections of socio-economic development of cities are revealed in the article. The attention is accented on their actuality and problems of realization in modern terms of menage.

Key words: city, sociological inspection, prognostic, plan and strategic documentation.

Актуальність теми. Важливими інформаційними ресурсами, придатними для дослідження проблем розвитку малих міст, є соціологічні обстеження. Такі види обстежень, як соціологічні, є доволі трудомісткими та затратними. Але актуальність їх здійснення важко переоцінити. Адже вони є тим первинним і найновішим матеріалом, який дозволяє оцінити стан і проблеми розвитку міст практично на сьогоднішній день.

Вивченість теми. Підходи до здійснення соціологічних оцінок міст є добре розробленими і науково обґрунтованими [3, 5, 7, 10]. В Україні соціологічними дослідженнями займається Київський інститут проблем управління імені Горшеніна, заснований в 1995 році, який проводить їх регулярно з метою вивчення усіх аспектів життя суспільства. Для цього сформована мережа висококваліфікованих інтерв'юерів в усіх регіонах України, яка дає змогу проводити як загальноукраїнські, так і регіональні дослідження. Усі види досліджень проходять обов'язковий контроль якості. Інститут Горшеніна є членом міжнародної соціологічної асоціації ESOMAR [8].

Є й інші відомі установи подібного профілю. Серед них – науково-дослідний центр прикладної соціології «Соціоплюс», Центр Разумкова (недержавний аналітичний центр, заснований в 1994 р., що здійснює дослідження державної політики в таких сферах: внутрішня політика; державне управління; економічна політика; енергетика; земельні відносини; зовнішня політика; соціальна політика; міжнародна та регіональна безпека; національна безпека і оборона) та ін.

Метою цієї публікації є привернення уваги вченої спільноти і економістів-практиків до важливості й необхідності соціологічних обстежень соціально-економічного розвитку міст та розкриття їх актуальності й проблем реалізації в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Соціологічні обстеження розвитку малих міст, як і будь-які інші соціологічні обстеження, повинні здійснюватися згідно з програмою соціологічного дослідження. Така програма може бути повною, коли збір інформації здійснюється усіма можливими соціологічними методами, тобто опитування у формі анкетного опитування, інтерв'ю, експертного опитування, а також різні види аналізу: аналіз документів, контент-аналіз, і, безумовно, соціологічне спостереження. Про-

грама соціологічного дослідження може бути вибірковою, тобто передбачати селективне застосування того чи іншого методу.

У малих містах відсутні спеціалісти для здійснення досліджень за повною соціологічною програмою. Залучення спеціалістів з великих міст завжди потребує додаткових коштів. На жаль, Інститутом Горшеніна, про який уже згадувалося вище, спеціальних досліджень, присвячених соціально-економічному розвитку малих міст, не здійснювалося. Але за матеріалами соціологічних досліджень цього Інституту можна зробити певні висновки про соціально-економічну ситуацію в малих містах.

Так, у березні 2012 р. Інститутом Горшеніна і тижневиком «Коментарі» за підтримки фонду Віктора Пилипишина «Діти передусім!» було проведено соціологічне дослідження «Молодь України». В процесі дослідження опитано 1500 респондентів серед молоді в містах з населенням понад 100 тисяч осіб, які розташовуються в 24 областях України і АР Крим. Помилка репрезентативності дослідження не перевищує $\pm 2,5\%$. Надзвичайно важливим у цьому дослідженні було запитання «Які проблеми сьогодні є найбільш важливими для Вашого населеного пункту? (можна вказати не більше трьох варіантів відповіді)». Відповіді на нього були такими:

- Економічний розвиток – 47,3 %
- Корупція, хабарництво – 31,2 %
- Політична нестабільність – 29,8 %
- Алкоголізм і наркоманія – 26,2 %
- Соціальний захист населення – 20,7 %
- Проблеми освіти – 19,2 %
- Молодіжна політика – 18,2 %
- Проблеми охорони здоров'я – 14,6 %
- Злочинність – 13,2 %
- Боротьба з бідністю – 13,2 %
- Криза моралі, культури, моральності – 12,9 %
- Забруднення довкілля, винищування природи – 9,6 %
- Правова незахищеність – 9,5 %
- Боротьба з СНІД / ВІЛ – 9,0 %
- Дотримання громадянських прав і свобод – 6,1 %
- Проблеми еміграції і емігрантів – 2,8 %
- Загроза тероризму – 2,1 %
- Інше – 1,3 %
- Важко відповісти – 1,2 % [6].

Здійснені нами дослідження дозволяють припустити, що і в малих містах люди вважають: проблеми економічного розвитку, корупції, хабарництва і політичної нестабільності є найважливішими проблемами сьогодення.

Дуже важливим є дослідження, здійснене соціологічною службою Центру Разумкова в динаміці, тобто з 29 вересня по 4 жовтня 2011 року, в процесі якого респонденти відповідали на запитання «Як Ви оцінюєте роботу міліції Вашого міста, району?». Респонденти мали оцінити діяльність у кожній сфері за шкалою від 1 до 5, де «1» означає вкрай низьку оцінку, а «5» – максимально високу оцінку.

При цьому було опитано 2009 респондентів віком від 18 років в усіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як стратифікована, багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3 % з імовірністю 0,95.

Результати цього дослідження наведені в табл. 1.

Отримані дослідження показали, що ситуація в правоохоронній сфері, на думку населення, за останні п'ять років погіршилася. Хоча це погіршення є незначним, але воно засвідчує те, що сформувалася негативна тенденція, яку важливо переломити в позитивному напрямку.

Не менш цікавим є дослідження, здійснене соціологічною службою Центру Разумкова, в процесі якого респонденти відповіли на запитання «Наскільки Ви довіряєте представникам наступних професій?» Таке дослідження є особливо важливим для населення малих міст. Адже у великому місті люди мають вибір: якщо вони не довіряють одному спеціалісту, то можуть піти до іншого. Жителям малих міст зробити інший вибір набагато складніше.

Таблиця 1

**Результати соціологічного дослідження, проведеного соціологічною службою
Центру Разумкова з 29 вересня по 4 жовтня 2011 року***

Питання соціологічного опитування	Узагальнені відповіді	
	Травень 2006	Жовтень 2011
Гарантування особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод	2,69	2,62
Охорона і забезпечення громадського порядку	2,80	2,75
Розкриття кримінальних злочинів	2,55	2,53
Боротьба з хабарництвом, корупцією в органах влади, інших державних структурах	2,25	2,18
Охорона представників влади та гарантування їх безпеки	-	3,62
Запобігання правопорушенням та їх припинення	2,92	2,88
Боротьба із вуличною злочинністю	2,62	2,55
Робота міліції Вашого міста (у сільській місцевості – Вашого району) в цілому	2,74	2,72

* Джерело: Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=271

Результати цього дослідження подані в табл. 2.

Цікавим прикладом соціологічного обстеження конкретного малого міста є дослідження міри задоволення населення м. Українка рівнем надання муніципальних послуг, проведене ГО «Молодіжний парламент» в період з березня по квітень 2012 року за підтримки проекту «Сталий міський розвиток», що фінансується Європейським Союзом. Дослідження проведено в рамках проекту «Партнерство влади і громади – запорука сталого розвитку». До проведення дослідження були залучені профільні фахівці виконкому Української міської ради, спеціалісти з надання житлово-комунальних та адміністративних послуг [1].

Таблиця 2

Ступінь довіри мешканцями представникам різних професій*

	Повністю довіряю	Скоріше довіряю, ніж ні	Скоріше не довіряю	Повністю не довіряю	Важко відповісти
	% опитаних				
Повія	1,7	6,7	19,7	55,7	16,2
Політик	1,9	16,8	37,5	35,7	8,1
Страховий агент	4,2	23,3	33	20,8	18,7
Народний цілитель	7,5	24,1	29,5	27	12
Астролог	6,5	25,9	31,5	24,6	11,4
Банкір	6,7	26,3	33,5	19,8	13,7
Міліціонер	6,7	29,9	34,4	22,1	7
Продавець	6,2	34,3	36	14,8	8,8
Психотерапевт	8,1	28,2	24,4	13,9	25,4
Соціолог	10,4	41,5	20,8	7,5	19,8
Журналіст	14,2	44,5	25,7	8,1	7,5
Лікар	16,9	48,6	21,5	8,1	4,9
Економіст	14,8	48,8	20,1	6,9	9,4
Юрист	18,8	47	16,7	6,6	10,9
Священнослужитель	26,6	39	14,6	8,3	11,6
Військовослужбовець	17,7	49,2	16,9	6,5	9,8
Будівельник	20,5	51,3	14,3	4,4	9,5
Учитель	26,4	54,9	10,3	3,5	5

* Джерело: Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=254

Зазначене вище опитування проведено у формі індивідуального інтерв'ю (face-to-face) за випадковою багатоступінчастою вибіркою. При цьому, з 1 березня по 1 квітня 2012 року опитано

100 мешканців м. Українка, яким виповнилось 18 років. Анкета, яка використана для опитування, містила розділи, що стосувалися впровадження Стратегічного плану розвитку м. Українка, роботи керівного складу міста, послуг адміністративного характеру та житлово-комунального господарства. Важливим є те, що мешканці м. Українка розуміють важливість розробки і реалізації стратегічного плану міста. Так, 82 % опитаних підкреслюють важливість Стратегічного плану розвитку для міста. З них 54 % респондентів дають найвищий ступінь важливості плану. 11 % опитаних не змогли дати чітку відповідь на це запитання, і загалом лише 2 % сумніваються у необхідності впровадження Стратегічного плану. Проте треба звернути увагу: 5 % респондентів відповіли, що не розуміють, що саме являє собою Стратегічний план [1, с. 4].

Результати дослідження населення м. Українка виявили, що більшість респондентів повністю (15 %) або частково (46 %) задоволені діяльністю депутатів міської ради. Категорично не задоволені виявились 14 % опитаних і ще 13 % назвали роботу депутатів міськради частково незадовільною. Майже такий же відсоток людей (12 %) вагалися з відповіддю на поставлене запитання [1, с. 5].

На думку 67 % респондентів, міська влада м. Українка досить добре займається розв'язанням проблем, пов'язаних з водопостачанням та наданням каналізаційних послуг. З них 19 % оцінили таку роботу як дуже ефективну. Не задоволені роботою органів місцевого самоврядування в цьому напрямку лише 17 % опитаних [1, с. 8].

Особливо активними були люди при наданні відповідей щодо стану доріг. Так, майже 31,5 % опитаних вважає вибоїни основною проблемою доріг м. Українка. Близько 27 % респондентів зазначили, що в місті незадовільне покриття тротуарів, приблизно 10 % – наголосили на відсутності асфальтового покриття [1, с. 8].

Інформація, надана населенням м. Українка, є надзвичайно важливою для оцінювання стану міста і розробки напрямків його перспективного розвитку. Цілком очевидним є те, що при дослідженні проблем розвитку малих міст соціологічні опитування повинні активно використовуватись.

Зазначимо, що населення малих міст Карпатського регіону також доволі часто обстежується за допомогою соціологічних опитувань. На жаль, масштабних і системних соціологічних досліджень в останні роки не було через брак коштів. Під час передвиборчої кампанії соціологічні обстеження здійснювалися перманентно з метою відстежування розподілу політичних сил. Однією з проблем здійснення таких досліджень була та, що вони часто виконувалися під замовлення тих чи інших сил, а отже, завершувалися спотвореними результатами.

У цьому контексті викликає інтерес соціологічне опитування на тему «Якої демократії хочуть українці?», яка піднята А. Колодій на основі матеріалів опитувань громадської думки на Львівщині і загалом по Україні у 2000–2011 роках, проведених Українським фондом «Громадська думка» [1, с. 9].

Однак очевидно, що на сьогоднішній день потрібні соціологічні обстеження малих міст Карпатського регіону з метою виявлення, вивчення і оцінки проблем їх розвитку та підвищення рівня й поліпшення якості життя населення цих міст.

У Закарпатській області є досвід здійснення таких досліджень. Так, при розробці Стратегії розвитку м. Ужгород до 2015 року використовувалися дані соціологічного опитування населення та зацікавлених груп громади міста. Ця Стратегія розроблялася міською радою у партнерстві з широкими колами зацікавлених груп громади, а також науковцями та експертами Асоціації міст України, Асоціації Агенцій регіонального розвитку України, Ужгородського національного університету та ряду інших організацій і установ, згідно з розпорядженням Ужгородського міського голови від 02.08.2007 р. № 157 «Про організацію розробки «Стратегічного плану розвитку м. Ужгород». Проведені соціологічні дослідження під час розробки Стратегії розвитку м. Ужгород до 2015 року лягли в основу здійснення СВОТ-аналізу та формування низки заходів, спрямованих на поліпшення соціально-економічної ситуації в місті.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що нині, в умовах реформування економіки та розгортання спадних тенденцій розвитку багатьох міст Карпатського регіону, потрібні нові соціологічні обстеження, які, безумовно, дадуть відповіді на ряд питань, пов'язаних з розвитком досліджуваних міст та регіону загалом. Такі дослідження повинні ретельно готуватися і здійснюватися в обов'язковому порядку при розробці прогностично-планової та стратегічної документації (генеральних планів міст, стратегій соціально-економічного розвитку тощо). Вони не тільки допоможуть розкрити ряд особливостей розвитку досліджуваних міст, але й підсилять обґрунтованість такої документації, допоможуть розробити виважені заходи, спрямовані на поліпшення управління ними.

Список літератури

1. Аналітичний звіт за результатами соціологічного опитування мешканців м. Українка // Грантова програма для громадських організацій міста Українки; Громадська організація «Молодіжний парламент»; Проект «Партнерство влади і громади – запорука сталого розвитку». – 2012. – 24 с.
2. Демократія як умова гуманітаризації урядування (за матеріалами опитувань громадської думки населення Львівщини) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://political-studies.com/?p=698>
3. Мангейм Дж. Б. Политология. Методы исследования / Джарол Б. Мангейм, Ричард К. Рич. ; пер. с англ. ; предисл. А. К. Соколова. – М. : Весь мир, 1997. – 554 с.
4. Здравомыслов А. Г. Методология и процедура социологического исследования / А. Г. Здравомыслов. – М. : Мысль, 1969.
5. Как провести социологическое исследование: В помощь идеологическому активу / [под ред. М. К. Горшкова и Ф. Э. Шереги]. – М. : Политиздат, 1985. – 223 с.
6. Молодь України: соціологічне обстеження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://institute.gorshenin.ua/researches/108_molodezh_ukraini.html
7. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження / Н. В. Паніна. – К. : Наукова думка, 1996. – 232 с.
8. Про Інститут [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua/about/>
9. Штифурко Т. Якої демократії хочуть українці? [Електронний ресурс] / Т. Штифурко. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2012/05/11/347928>
10. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М. : Добросвет, Книжный дом «Университет», 1998. – 596 с.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013.

Відомості про авторів

М. І. Пітюлич, доктор економічних наук, професор, Інститут регіональних досліджень НАН України.

М. М. Дуран, здобувач, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.